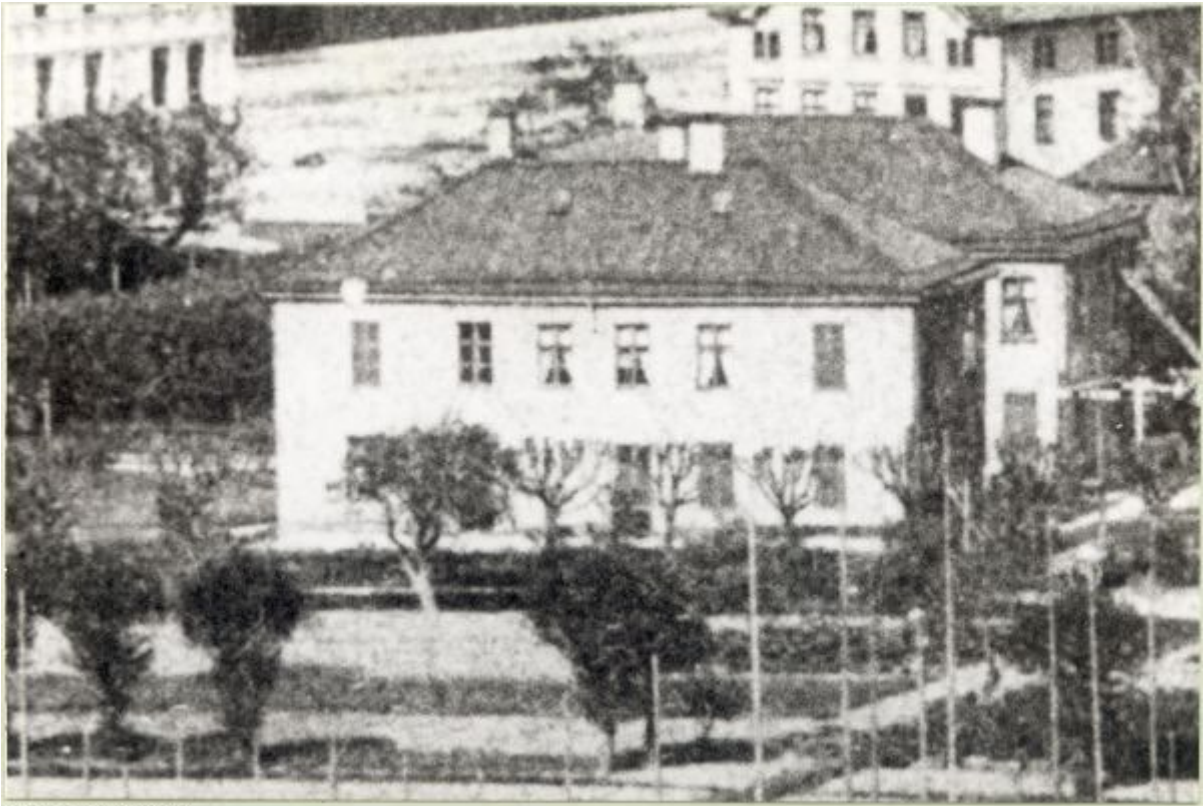

Koleraepidemin i Göteborg 1834

Maj 2020

GhmB:8824

Möllerska plantaget inrättades som kolerasjukhus.

Koleraepidemin i Göteborg 1834 var en [epidemi](#) som pågick i [Göteborg](#) under perioden 26 juli – 8 oktober 1834 och var den största katastrof, som drabbat staden. Totalt dog 2 462 personer i staden och i [Karl Johans församling](#), vilket motsvarade omkring 10 % av befolkningen. Flera kolerasjukhus inrättades, liksom kolerakyrkogårdar utanför staden och läkare fick rekvideras från [Stockholm](#) och [Köpenhamn](#). Det är inte klarlagt hur [koleran](#) kom till Göteborg. Efter epidemin genomfördes flera hygieniska reformer i form av bland annat rent vatten, avlopp, bad- och tvättinrättningar och bättre arbetarbostäder.

Epidemins utbrott

Lördagen den 26 juli 1834 insjuknade och avled sjömannen Anders Ryberg, som bodde i [Majorna](#), 52 år gammal. Han gick till arbetet klockan 5 på morgonen och mellan klockan 7 och 8 började han kräkas och fick [diarré](#), samt [kramp](#) i benen. Han fördes hem och avled i hemmet vid klockan halv fyra på eftermiddagen. Hustrun Anna Persdotter insjuknade på eftermiddagen och avled efterföljande morgon, 55 år gammal. [Obduktion](#) av de avlidna genomfördes och dödsorsaken fastställdes till [slag](#). Det noterades även att ”Wärmen har härstädes flera dagar varit 33° Cels; och efter dessa dödsfall ha flera på enahanda sätt inträffat.” Läkarna [Johan Niclas Jedeut](#) och David Lübeck, som var verksamma vid Flottans station på [Nya Varvet](#), begärde hos länsstyrelsen rättsmedicinsk obduktion för att ta reda på om de hastiga dödsfallen berodde på förgiftning eller på smittsam sjukdom. På onsdagen efter dödsfallen meddelade länsstyrelsen

att de två dödsfallen, samt ytterligare två dödsfall i Majorna, berodde på epidemisk sjukdom till följd av den starka värmen, men att sjukdomen inte var smittsam.^[1] Makarna Rybergs fosterdotter, som var omkring 8–10 år gammal, fördes dagen efter till ett hus på [Stampen](#) och var då frisk, men insjuknade på natten och dog på förmiddagen den 28 juli.^[2]

De fyra dödsfallen följdes av flera och den 2 augusti hölls ett möte med stadens samtliga läkare och länsstyrelsen, varvid det förklarades att sjukdomen sannolikt inte var införd i staden och att den inte var smittsam. De såg inte heller något behov av att man satte författningen om kolerafarsoten i kraft och det fanns inte heller något behov av att ställa in [larsmässomarknaden](#). Två dagar senare hade situationen förvärrats så att koleraförordningen sattes i verkställighet och larsmässomarknaden ställdes in och den 5 augusti kungjorde länsstyrelsen att kolera brutit ut i staden och dess omgivning.^[3]

Sjukvård

Fattigvårdens barack vid Smedjegatan användes som kolerasjukhus.

I den så kallade Carlgrenska skolan i närheten av [Stigbergstorget](#) öppnades den 4 augusti ett kolerasjukhus med 50 sängar. Under de två första dagarna tog sjukhuset emot 78 patienter, varav 21 dog. På [Sahlgrenska sjukhuset](#) vid [Spannmålgatan/Östra Hamngatan](#) fanns 65 sängar och man tog emot kolerasjuka under perioden 30 juli–9 augusti, varefter det reserverades för andra sjuka. Totalt tog man emot 168 kolerasjuka, varav 55 blev friska, 3 blev bättre och 110 dog. Utvårdshuset [Möllerska plantaget](#) vid [Plantagegatan](#) köptes av sundhetsnämnden den 6 augusti och blev kolerasjukhus den 9 augusti och hade drygt 50 sängar och redan den första dagen hade man tagit emot 53 sjuka. Som mest fanns det 156 intagna på Möllerska plantaget och under tio dagar var antalet intagna mellan 100 och 140 och till den 23 september kom det in 480 patienter,

varav 28 var döda eller döende när de kom dit. Av de övriga blev 234 friska, 201 dog och 17 låg kvar.^[4]

Sjukhus inrättades även i [Willinska friskolan](#) på [Stampen](#) och i [Haga](#) och de blev klara den 13 augusti och den 24 augusti hade 40 sängplatser ställts i ordning i [fattigvårdens barack](#) på [Smedjegatan](#). Även [Gullbergsbrohemmet](#) togs i bruk som sjukhus vid den tiden och vid nuvarande [Lasarettsgatan](#) fanns [Göta artilleriregementes lasarett](#).^[4] Sjukhusplatserna räckte inte till, utan de flesta sjuka låg hemma.^[5]

Sjukhusen började avvecklas i mitten av september och den 24 september kvarstod endast två sjukhus med 32 patienter.^[6] Den 8 oktober kungjorde länsstyrelsen att länets städer var fria från kolera.^[7]

Det rådde brist på läkare. I Majorna insjuknade doktor Jedeur själv den 4 augusti efter fem dagars hårt arbete, men han tillfrisknade senare. Doktor Lübeck, som var Majornas andra läkare, kommenderades till Nya Varvet. Länsstyrelsen förordnade därför tre läkare, som var på tillfälligt besök i staden, till koleraläkare. I staden var situationen liknande, med brist på läkare, varav några blev sjuka, men tillfrisknade. Tre medicine kandidater från Stockholm och tolv läkare från Köpenhamn rekvirerades av länsstyrelsen.^[4]

Försörjning och åtgärder

Svält uppstod i staden då [hökarna](#) stängde bodarna och bönderna inte vågade sig in till stadens torg. Tillfälliga marknadsplatser upprättades vid Lerbräcken nära [Djurgårdskyrkogården](#) och vid färjestaden vid [Klippan](#).^[4] Ett provisoriskt torg ordnades utanför staden vid [Heden](#).^[6]

Skolor och värdshus stängdes och alla samlingar förbjöds.^[2] Tre gånger om dagen röktes det på gatorna med brinnande tjärstickor i en järnpanna med [salpeter](#) och inomhus röktes det efter det att sjuka eller döda förts bort. För att motverka rykten redogjordes för sundhetsnämndens verksamhet i tidningarna [Göteborgs Dagblad](#) och [Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning](#). Frivilliga gjorde insatser på sjukhusen, men straffångar fick kommenderas som likbärare och gravgravare, liksom att kvinnor från [spinnhusen](#) fick arbeta på sjukhusen. En indelning av staden gjordes i fem distrikt. Varje distrikt leddes av en medlem av sundhetsnämnden och hade en läkare, samt sköterskor. Sundhetsnämnden leddes av professor [Carl Palmstedt](#) och i den ingick överläkaren vid [Sahlgrenska sjukhuset](#), [Pehr Christopher Westring](#), samt [borgare](#), [grosshandlare](#), [hökare](#) och [hantverksmästare](#), liksom redaktörerna för de båda tidningarna.^[6]

Dödstal

En sammanställning av dödsfallen i [död- och begravningsböckerna](#) visar att dödligheten räknat efter antalet kyrkskrivna uppgick till 9 % och efter efter [mantalsskrivna](#) till 11 %, det vill säga dödligheten var omkring 10 %. I Karl Johans församling dog under tre veckor dubbelt så många, som normalt dog under ett år och i staden dog under en månad tre gånger så många, som under ett år. Dödligheten bland kvinnor var högre än bland män och den högsta dödligheten var i åldern 60–69 år och över 70 år. Antalet insjuknade är okänt. Bland de boende på fattighuset dog 40 %. Koleraepidemin hade ett hastigt förlopp, där maximum nådes efter åtta dagar och det värsta var över efter 25 dagar. Under 11 dagar översteg dödstalen 80 döda per dag. Totalt dog 1 870 personer (av en total folkmängd år 1830 på 20 557) i staden och 592 (av en befolkning på 5 598) i

Karl Johans församling.^[8] Bland de avlidna återfanns landshövdingen [Axel Pontus von Rosen](#), som blev det sista offret för epidemin.^[6] I [Örgryte församling](#) utanför staden dog 98 personer.^[9]

Begravningsplatser

Vid Sankt Pauligatan i Lunden finns en minnessten på platsen för Örgrytes kolerakyrkogård vid epidemin år 1834.

Begravningsplatser anlades vid [Redbergslid](#) och vid [Övre Husargatan](#) och liken kördes på nätterna ut för begravning.^[6] Trots att snickarna enbart ägnade sig åt att göra likkistor, och dessa var av enkel typ bestående av hopfogade bräder, och livstidsfångarna på [Nya Älvsborg](#) tillverkade likkistor, räckte dessa inte till. Varje lik kunde inte få en egen kista, utan istället fick flera lik läggas i stora packlårar, som ställts på likvagnarna, som for från hus till hus. Begravningar dagtid, liksom jordfästningar i kyrkorna, förbjöds. På kvällarna gick en präst till kyrkogården och förrättade jordfästning genom att där det fyllts på med lik sedan föregående kväll strö med kastskopan och ropa ”av jord ären I komna, jord skolen I åter varda”. Vilka som begravdes och hur många de var, kände prästen inte till.^[5] Det var bråttom med begravningarna, och de genomfördes redan samma dag som dödsfallet inträffat, till följd av smittan och förruttnelsen.^[10]

I [Örgryte socken](#) anlades en kolerakyrkogård i Ranbergen,^{[9][11]} liksom en i [Bräcke](#) på Hisingen.^[12]

Utredning av orsakerna

Under år 1834 förekom i juli månad kolera i [Lissabon](#) och [Gibraltar](#) och i augusti rapporterades om fall i [London](#), på [Irland](#), i [Malaga](#) och i [Fredrikstad](#). Läkarna bedömde att kolera i Göteborg inte importerats utan uppstått spontant, men karantänskommissionen begärde att omständigheterna kring de första dödsfallen skulle utredas, då det var känt att kolera ofta kom med fartyg. Utredningen pågick från mitten av augusti till mitten av oktober och konstaterade att

den avlidne Ryberg arbetat på ett skeppsvarv med reparationer, men att varken han eller hans hustru varit i kontakt med fartyg eller besättning från utlandet. De fartyg som kommit till [Känsö](#) under juli månad hade alla varit smittfria. Utredningen lades ner sedan man inte kunnat finna hur smittan kommit in och alla rykten som florerat kunde vederläggas.^[13]

Sanitära förhållanden och hygieniska reformer

Kolera var en återkommande farsot i Göteborg under 1800-talet. Under perioden 1834 till 1857 drabbades staden av sju hemsökelse, varav den värsta var den år 1834.^[14]

Göteborg hade fram till i början av 1800-talet varit en befäst stad med omgivande murar, vilka raserats och utanför vallgraven hade det på det gamla befästningsområdet anlagts park, vilket förbättrade de hygieniska förhållandena. Stadsbränderna i början av seklet hade lett till att de nya byggnaderna uppfördes i sten istället för i trä, vilket också ansågs bättre ur hygiensynpunkt. Kanalerna i staden användes för att hämta hushållsvatten, medan dricksvatten sedan 1780-talet leddes från [Kallebäckes källa](#) till tappställen vid [Kungsportsplatsen](#), [Gustaf Adolfs torg](#) och [Domkyrkan](#). Latrin och avfall slängdes i gropar på husens gårdar och avfall rann längs rännstenen. Vid kolerautbrottet började man direkt att spola gatorna för att bli av med stanken, som ansågs sjukdomsalstrande.^[15]

Efter koleraepidemin började man på 1840-talet förbättra de sanitära förhållandena genom att ersätta [kullerstenen](#) med [gatstenar](#), vilket förbättrade avrinningen. Trångboddheten åtgärdades genom [Lindströmska](#) och [Dicksonska](#) stiftelserna i Haga, och vid kommande koleraepidemier drabbades inte de boende i stiftelsernas hus.^[15]

[Charles Dickson](#) var ordförande i fattigförsörjningsdirektionen och väl insatt i stadens sociala förhållanden på 1850-talet. Göteborg hade en högre dödlighet än andra större städer och Dickson verkade därför för sanitära reformer, bland annat tillgång till gott vatten med ledning från [Delsjön](#) till varje hus, samt underjordiskt avlopp. Renlighet ansågs viktigt och alla skulle ha möjlighet att hålla sig rena. I Haga tillkom [Renströmska badanstalten](#), kombinerad med en tvättstuga. Arbetarbostäderna förbättrades, nya bostäder granskades ur sanitär synpunkt och livsmedel kontrollerades. År 1857 inrättades en permanent sundhetsnämnd, vars uppgift var att förebygga koleraepidemier. Genom [kommunallagen år 1862](#) fick staden beskattningsrätt och därmed kunde stadsfullmäktige driva sanitära reformer.^[16]

Läs hela artikeln om Koleraepidemin i Göteborg 1834 på [Wikipedia](#).

Text: Artikeln [Koleraepidemin i Göteborg 1834](#) på Wikipedia, licensierad enligt [Creative Commons Erkännande-dela-lika 3.0 Unported](#)

Foto: Mattias Blomgren [CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>)], från Wikimedia Commons

Bild på Möllerska plantaget, GSM. Public Domain.